

עבודת הכהנים במצוות פרה אדומה

ר' צבי א. וייסינגר

עבודת הפרה אדומה, בניגוד לעבודות אחרות בבית המקדש, מאופיינת בבחירה קפדנית של העוסקים בעבודה, זו מעלתה של הפרה אדומה, שכיוון שחכמינו סוברים, בניגוד לצדוקים, שהפרה נעשית בטבולי יום (מי שנטמא וטבל מטומאתו), החמירו בה חומרות רבות להראות את מעלתה.

אחד הדיונים המרתקים עוסק בשאלה מי הכהן שעוסק בשריפת הפרה האדומה, ובעצם בהקרבתה בהר המשחה (אלא כיוון שהמקדש בנוי, נקרא הדבר שריפה ולא הקרבה) האם הכהן הגדול או אף כהן הדיוט יכול לעשות זאת, ועוסקת בזה המשנה במסכת פרה (ד, א), זו לשונה: "ושלא בכהן גדולה פסולה רבי יהודה מכשיר".

הגמרא ביומא (מב ע"ב) מסבירה ששורש המחלוקת סובב סביב השאלה מדוע התורה ציוותה שהפרה הראשונה תיעשה על ידי אלעזר, בנו של אהרן, שהיה סגן הכהן הגדול. הדעה הראשונה לומדת שזה הציווי היה מיוחד לאלעזר הכהן, אך בשאר הדורות נעשית דווקא על ידי הכהן הגדול, ואילו לדעה השנייה להפך, כשם שבפרה הראשונה נעשית שלא בכהן גדול הוא הדין כל הדורות כולם.

הרמב"ם (הל' פרה אדומה פ"א ה"א) פוסק שנעשית בכל כהן, וזו לשונו:

אף כהן הדיוט כשר לשרפת הפרה שנאמר "ונתתם אותה אל אלעזר הכהן" ועדיין אהרן היה קיים, ומפי השמועה למדו זו נעשית באלעזר ושאר כל הפרות בין בכהן גדול בין בכהן הדיוט.

מסביר הכסף משנה (פ"א ה"א) שהרמב"ם פסק כרבי יהודה נגד תנא קמא, אף שהמשנה סתמה כתנא קמא מכיוון שיש עוד תנאים רבים שסוברים כמותו כמו שמובא בתוספתא.¹

1 טעם נוסף הוא כותב, מפני שיש סתם משנה כרבי יהודה: "מפרישין כהן השורף את הפרה" ולא כתוב כהן גדול.

לשון הרמב"ם "אף כהן הדיוט", פותחת מקום לשאלה האם יש עדיפות שתיעשה השריפה דווקא בכהן גדול או שאין הבדל ביניהם? הרמב"ן על התורה עוסק בשאלה זו, ודרך התבוננות בסוד המצווה, אומר שבוודאי המצווה היא שתיעשה על ידי גדול הכהנים, זו לשונו:

והעניין לומר כי המצוה הזאת לעומק סודה ראויה להנתן לגדול שבכהונה, ולא נתנה לאהרון ואולי הוא לגדולתו כי הוא קדוש ה' וחסידו המכפר במקדשו ולא רצה ליתן לו עבודת חוץ,² או היה להכתיר את אלעזר ולחנכו בחיי אביו במצווה מן המצוות של כהונה גדולה, או היה לעונש העגל כדברי רבי משה הדרשן. והנה עשה הקב"ה גם אהרון נביא במצווה הזאת והוא ומשה רבינו יתנו אותה לאלעזר גדול הכהונה אחרי אהרן והוא המשוח בשמן המשחה. וזה רמז לדורות שתיעשה בגדול הכהונה והוא הכה"ג... ובגמרא במסכת יומא ונתתם אותה אל אלעזר הכהן אותה אל אלעזר ולא לדורות לאלעזר. איכא דאמרי: לדורות בכהן הדיוט, ואיכא דאמרי לדורות בכהן גדול והוא סתם משנתינו והנכון.

שני פנינים עולים מדברי הרמב"ן, ראשית הוא סובר שלדורות הפרה נעשית דווקא בכהן גדול, מפני שפסק כסתם המשנה, בניגוד לרמב"ם.

ייתכן להסביר שישנה פה מחלוקת מהותית בין הרמב"ם לרמב"ן על הסיבה מדוע הפרה הראשונה נשרפה דווקא על ידי אלעזר סגן הכהנים. אומנם לכאורה יש לצמצם את המחלוקת ולומר שאף הרמב"ם שאומר שכשרה בכהן הדיוט מקום מודה לרמב"ן שעדיף לעשותה דווקא בכהן גדול. ראיה לדבר ניתן להביא ממה שבפועל כל הפרות שהיו בעם ישראל, שרפום הכהנים הגדולים. כך כתב הרמב"ם (הל' פרה אדומה פ"ג ה"ד): "ותשע פרות אדומות נעשו משנצטוו במצוה זו עד שחרב הבית בשנייה. ראשונה עשה משה רבינו, שנייה עשה עזרא. ושבע מעזרא עד חורבן הבית. והעשירית יעשה המלך המשיח מהרה יגלה אכ"ר".

בהלכה זו הרמב"ם פוסק כדעת חכמים שאומרים שנעשו שבע פרות מעזרא ואילך וכולם על ידי כהנים גדולים, כפי שמפרטת המשנה בפרה (ג, ה):

ומי עשאן? שמעון הצדיק ויוחנן כהן גדול עשו שתיים שתיים אליהו עיני בן הקוף וחנמאל המצרי וישמעאל בן פיאבי עשו אחת אחת.

בגדי הכהן השורף את הפרה אדומה

לאחר שלמדנו מדברי הרמב"ן שיש מצווה בכהן הגדול, ונראה שגם הרמב"ם מודה לזה, עולה השאלה איזה בגדים צריך ללבוש הכהן הגדול בשעה שהוא שורף את הפרה?

2 לאור תשובה זו של הרמב"ן, ניתן להבין מדוע לרמב"ם הכהן לובש בגדי הדיוט? כדי להבדיל בין עבודת חוץ לעבודת פנים.

במשנה בפרה (ד, א) כתוב: "ובמחסר בגדים פסולה. ובכלי לבן היתה נעשית". מלשון המשנה מובן שבגדי הכהונה מעכבים, וכך פסק הרמב"ם (פ"ד ה"ג). אומנם לגבי הדין של "ובכלי לבן היתה נעשית" יש לעיין האם מדובר על בגדי לבן של הכהן הגדול ביום הכיפורים או בבגדי לבן של כהן הדיוט? ההבדל הוא באבנט, שאבנט של כהן הדיוט עשוי כלאיים ואילו בבגדי כהן גדול שביום הכיפורים לא היו כלאיים, אלא עשוי היה מבוץ.

שיטת הרמב"ם

הרמב"ם בפירושו על המשנה כתב שנעשית בבגדי כהן הדיוט:

וכלי לבן הם כתונת בד ומכנסי בד ואבנט בד ומצנפת בד, ואינם ארבעה כלים שלובש כהן גדול ביום צום הכפורים לעבודת היום כמו שבאר הכתוב, אלא הם ארבעה כלים שלובש כל כהן הדיוט לעבודה. ולשון התוספתא מצותה בארבעה בגדי לבן של כהן הדיוט, ואם עשאה בבגדי זהב או בבגדי לבן חול פסולה, ולמדנו לכך בגזרה שוה, אמר ה' בעבודת צום כפור שהזכיר בה בפירוש ארבעה בגדים הללו "והיתה זאת לכם לחקת עולם", ואמר בפרה אדומה: "והיתה לבני ישראל ולגר הגר בתוכם לחקת עולם" אמרו מה חקה האמורה כאן בבגדי לבן אף חקה האמורה כאן בבגדי לבן.

וכך גם כתב ביד החזקה (הל' פרה אדומה פ"א הי"ב):

והעושה אותה לובש ארבעה כלים של כהן הדיוט,³ בין שעשאה כהן הדיוט בין שעשאה כהן גדול.

המשנה למלך (הל' פרה אדומה פ"א הי"ב) מתקשה בדברי הרמב"ם, אם לומד גזירה שווה מיום הכיפורים מדוע אינו חייב ללבוש בגדי לבן כמו ביום הכיפורים? הקושי פה גדול כל כך עד שכתב ערוך השולחן (טהרות) שבאמת לדעת הרמב"ם כהן גדול צריך ללבוש בגדי לבן של יום הכיפורים, וכל מה שכתוב ברמב"ם הוא רק להוציא ממחשבה שלובש בגדי זהב. אומנם בלשון הרמב"ם זה דחוק קצת, ועוד, לפי זה יוצא שחזר בו ממה שכתב בפירוש המשניות.

מרכבת המשנה מסכים עם הבנת המשנה למלך ברמב"ם, ומתרץ שאינו לובש בגדי לבן של יום הכיפורים, כיוון שלא הוכשרו אלא ליום הכיפורים בלבד, ואף על פי כן אינו נחשב מחוסר בגדים (שפסול לעבודה) כיוון ששריפת הפרה הייתה חוץ למקדש.⁴ לפי זה מה

3 וכן כתב הרא"ש בפרה שם.

4 וכן דעת הנצי"ב במרומי שדה ביומא מב ע"ב.

שכתב הרמב"ם בפירושו כוונתו רק שלובש ארבעה בגדים כמו שכהן הדיוט לובש, אך לא עוסק בסוג האבנט, ובאמת לובש בגד כלאיים.

נראה שהמשנה למלך לא תירץ כמרכבת המשנה, או משום שסובר שאין גזירה שווה למחצה, או משום שעיקר הגזירה שווה מלמדת את הייחודיות של האבנט והמשמעות שלו בשריפת הפרה. ובאמת אין זה דבר שולי, החומר ממנו יוצרים את האבנט, כפי שמפורש בגמ' ביומא (יב ע"א) שהחינוך של כהן גדול ביום הכיפורים, אם אירע פסול לכהן המשמש, הוא במה שלובש אבנט.⁵

כיוון נוסף ליישב את הרמב"ם:

בעל התפארת ישראל (על המשניות, בועז פרה ד, א) מסביר שהגזירה שווה מיום הכיפורים אינה אלא למצווה בעלמא, ולכן העשייה דווקא בכהן גדול ובבגדי כהונה גדולה אינה לעיכובא, אך עצם בגדי כהונה הוא מעכב. הגבורת ארי כתב גם כן שאין הגזירה השווה מוחלטת, כיוון שאם כן היה צריך להיות דווקא בכהן גדול, והרי הפרה הראשונה נעשתה על ידי אלעזר. ואין לתרץ, לדעתו, שפרה ראשונה הייתה הוראת שעה, כיוון שלהקל לא אומרים הוראת שעה.

עלה בידינו מחלוקת בין מפרשי הרמב"ם, האם הכהן הגדול לובש בגדי כהן הדיוט או בגדי כהן גדול. אומנם ניתן לתת לכהן הדיוט לעשותה, ראינו שיש עדיפות לכהן הגדול דווקא, ואם כן יש כאן בעיה, שהרי אם הכהן הגדול ילבש אבנט כלאיים, ואינו צריך, ייתכן שהפרה תיפסל, אך יותר מזה הרי הוא לובש אבנט כלאיים שלא לצורך שלא בשעת העבודה, ולדעת הרמב"ם (סוף הלכות כלאיים, והראב"ד שם חולק) לוקה.

ייתכן שהדבר תלוי בשאלה האם כהן גדול שלובש בגדי כהן הדיוט נחשב מחוסר בגדים. ויסוד הדברים במשנה במגילה (ט ע"ב) שם הגמרא מביאה מחלוקת תנאים מה דין כהן שהחליף כהן גדול שנפסל ביום הכיפורים, האם חוזר לעבודתו לאחר יום הכיפורים או שמא מעלין בקודש ואין מורידין. למעשה פוסק הרמב"ם (הל' עבודת יום הכיפורים פ"א ה"ג) שאינו חוזר להיות כהן הדיוט. לפי זה לכאורה כהן גדול שיעבוד בבגדי כהן הדיוט, הרי שהוא מחוסר בגדים, אלא אם כן נאמר שמצוות פרה אדומה שונה.

מיעוין בלשון המשנה "ובכלי לבן היתה נעשית" שמוסבת על הפרה האדומה, ומלשון הרמב"ם, וכן מההקשר בפרק שעוסק בפרטי דין פרה אדומה, ייתכן שהצורך בבגדי כהונה הוא כחלק מפרטי הלכות פרה אדומה, ולא חלק מהלכות עבודת הכהנים, שכיוון שהיא

5 הגמרא שם דנה בסוג האבנט, שיכול לחנכו, שהרי רק אם משנה מאבנט של כהן הדיוט, הרי זה מועיל לחינוך. בטעם הדבר נחלקו האחרונים, יש אומרים שבשעה שהכהן לובש את בגדי כהן הגדול שהיו אסורים לו קודם, דבר זה גופא החינוך להיותו כהן גדול. אך הגאון לחמי תודה והחזיק בדבריו הבית יצחק (שו"ת, אורח חיים כז) שהעיקר הוא פרסומו ככהן גדול, ולפי זה אף אם לובש הכהן אבנט זה בעשותו את הפרה אין זה גורע מלחנך בו את הכהן ביום הכיפורים, כיוון שוודאי לא עשה את הפרה ביום הכיפורים, ועוד שגם אם לבשו לעשיית הפרה, הרי שהיא נעשית מחוץ למקדש, ואין מזה ראייה ללבישה בתוך המקדש.

עבודת חוץ לבית המקדש אינה נידונת כשאר גדרי הקרבנות אלא יש לה דין בפני עצמה, ולכן אף כהן גדול שיעשנה בבגדי כהן הדיוט לא ייחשב כמחוסר בגדים.

יתרה מזו, ייתכן שיש צורך דווקא בבגדי כהן הדיוט, כמשמעות לשון הרמב"ם, כדי להבחין בין עבודת פנים וחוץ, בין עבודת יום הכיפורים שבאה לכפר, לבין עבודת הפרה האדומה שבאה להכשיר ואינה באה לכפר.⁶

שיטת רש"י והריטב"א

כפי שראינו הגמרא ביומא (מב ע"ב) מביאה מחלוקת תנאים⁷ האם לדורות פרה אדומה נעשית ככהן גדול או ככהן הדיוט. מרש"י (מג ע"א ד"ה הניחא)⁸ עולה שהמחלוקת של התנאים תלויה בשאלה האם לומדים את הגזירה שווה חוקה חוקה מיום הכיפורים או שלא. כך גם סובר הריטב"א בפירושו הראשון על הגמ' שם.

אומנם אינני יודע איך רש"י פוסק בין שתי הלישנות,⁹ אך אם נניח שפוסקים כרמב"ם שכשרה בכל כהן, ואין לומדים את הגזירה השווה, יצא שגם כהן גדול ילבש כהן הדיוט, כששורף את הפרה האדומה.¹⁰

הריטב"א (בפירושו השני שם) חולק על רש"י, וסובר שבוודאי התנאים כולם מודים לגזירה שווה מיום הכיפורים, אלא שסובר רבי יהודה שכיוון שהתורה אמרה שהפרה תיעשה על ידי אלעזר, הרי כמפורש שכהן הדיוט כשר לעשיית פרה, ובכהאי גוונא שהתורה הכשירה במפורש לא לומדים גזירה שווה. לפי הריטב"א חוזרת השאלה האם כהן גדול צריך ללבוש בגדי כהן הדיוט כשעושה את הפרה.

למעשה לפי הראשונים הללו, ולפי פסיקת הרמב"ם¹¹ יצא לכאורה שכהן גדול ילבש בגדי כהן הדיוט, כפשטות לשון הרמב"ם. וכך הבין רבנו הנצ"י¹² במרומי שדה וכתב שזאת גם ההבנה בפירוש המשניות לרמב"ם שפירט "חוקת עולם" בגזירה שווה, כדי ללמד שתמיד הבגדים שלובשים בעשייתה שווים.

לסיכום הדברים:

עסקנו בשאלה על מי מוטלת המצווה לשרוף את הפרה האדומה, וראינו שלפי הרמב"ן המצווה מוטלת על גדול הכהונה, וזה חלק מסוד המצווה. כמו כן ראינו שהרמב"ם כנראה

6 כגמרא ביומא. ויעוין עוד בירושלמי במגילה שם.

7 כך הסבירו הראשונים, ביניהם התוס' ר"ד את הלישנות בגמרא כמחלוקת תנאים.

8 וכך גם כתב הריטב"א בתירוצו הראשון.

9 יש לנסות עיין ולהשוות מסוגיות שונות בש"ס, אי"ה

10 נעיר שלפי דברי רש"י יצא שהמחלוקת היא קיצונית לכאורה, שהרי אם אנחנו סוברים את הגזירה השווה וצריך דווקא כהן גדול, נלמד שצריך דווקא בגדי לבן של כהן הגדול.

11 יש עוד מקום עיון בסוגיית הגמ' ביומא יב ע"א אך לצערי קצר הזמן כרגע.

12 מרומי שדה יומא מג ע"א.

גם הוא מסיק כרמב"ן הן מלשונו, הן מדברי המשנה שבפועל לאורך השנים הקריבו כהנים גדולים.

לאור המסקנה מהשאלה הקודמת שהמצווה מוטלת בעיקר על הכהן הגדול, עסקנו בשאלה אילו בגדים על הכהן ללבוש בבואו לקיים את המצווה. למדנו מהמשנה שנעשית בכלי לבן, בדומה ליום הכיפורים, אך השאלה הגדולה שהעסיקה את רבותינו לאורך הדורות האם השוואה זו גמורה, או שבניגוד ליום הכיפורים שהעבודה נעשית במקדש פנימה, הפרה נעשית בחוץ, ואף אינה נעשית לכפרה ולכן לפי כיוון זה אף הכהן הגדול לובש בגדי כהן הדיוט.

מדברי הרמב"ם למדנו שפרה אדומה שונה משאר עבודות המקדש, שבגדי הכהונה הם פרט בעשייתה, ולכאורה בניגוד לשאר העבודה בבית המקדש, שהעבודה בבגדים היא מצד הכהונה של הכהנים, ולא נובעת מהקרבת. וההבנה בזה ייתכן שרצו שתיעשה בכהן הדיוט, ושלא יעשה קטיגור סניגור.